

Ürdün'de Muhalif Hareketler

Opposition Movements in Jordan

Kürşad Turan

Özet

Sınırlı kaynaklara sahip küçük bir Ortadoğu ülkesi olarak Ürdün boyut ve imkanlarının çok ötesinde bir öneme sahiptir. Bu nedenle ülkenin istikrarı sadece kuruluşundan beri iktidarda olan Haşimi Hanedanı için değil bölge geneli için önem taşımaktadır. Trans-Ürdün Emirliği İngiltere tarafından resmi olarak tanındığı 1923 yılından beri Haşimiler Arap Dünyası'ndaki gelişmelere paralel olarak dört muhalif dalgayla karşı karşıya kalmış, diğer bölge ülkelerinin aksine bu mücadelelerden başarıyla çıkarak rejim istikrarını sürdürmeyi başarmıştır. Bölge için uzun sayılabilecek bu istikrarın nedenleri ülkenin ve rejimin bazı kendine özgü özellikleridir. Ürdün'e has bu özellikleri değerlendirdikten sonra bu çalışmada amaçlanan rejimin geçmiş deneyimlerinden hareketle İslami muhalefet karşısında nasıl bir performans gösterebileceğini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Ürdün, Ortadoğu, Muhalif Hareketler, Müslüman Kardeşler

Abstract

As a small Middle eastern country with limited resources Jordan possesses a level of importance beyond its size and means. As a result the stability of the country is not only important for the Hashemite Dynasty that ruled it since its inception but the region as a whole. Since 1923 when Great Britain officially recognized the Emirate of Transjordan hashemites faced four waves of opposition that developed paralel to the developments in the Arab World, but unlike the rest of the countries in the region, managed to come outof these struggles with success. This stability that can be considered long for the region is the result of certain characteristics of the country and the regime. After evaluating these characteristics, this study aims to look at the regime's past experiences in order to gain insight on how it may perform against current challenges posed by Islamist opposition.

Key Words: Jordan, Middle East, Opposition movements, Muslim Brotherhood

Giriş

Yüzölçümü, nüfus ve doğal kaynaklar bakımından Ortadoğu'nun küçük ülkelerinden olan Ürdün Krallığı yapısı ve bölgede oynadığı rol bakımından önemli bir role sahiptir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan resmi olarak kopan ve İngiltere ve Fransa kontrolünde manda yönetimlerine bölünen bölgede hedef Batılı güçlerin uzun vadede etkinliğini sürdürmesini sağlayacak yönetimlerin oluşturulması olmuştur. Bu amaçla işbaşına getirilen rejimlerden

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-mail: kturan@gazi.edu.tr.

büyük bölümü uzun ömürlü olmamış, birkaç Körfez ülkesi ve Ürdün dışındaki rejimler yerlerini başka yönetimlere bırakmışlardır. Bu bakımdan Ürdün'de Haşimi Hanedanının istikrarı dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere savaş sonrasında üç ayrı ülkede Haşimi yönetimleri oluşturulmuş olmasına rağmen Ürdün bunlardan varlığını sürdürmeyi başaran tek rejimdir. Kökenlerini Hz. Muhammed'e dayandıran bu üç rejimden¹ Hicaz bölgesinin kontrolünün Arap Ayaklanmasında oynadığı rol nedeniyle Şerif Hüseyin'e verilmesinin ardından oğullarından Faysal Suriye'ye, Abdullah ise Trans-Ürdün'e² kral olarak yerleştirilmiştir. Hicaz'daki Emir Hüseyin egemenliği yayılmakta olan El Suud ve Vahabi ittifakı karşısında fazla dayanamamış, Suriye'deki Faysal yönetimi ise ancak birkaç ay sürmüştür. Faysal daha sonra Kral olduğu Irak'ta 1958 yılında bir darbeyle devrilmiştir. Başlangıçta yapay sınırlara dayanması ve kaynaklarının zayıflığı nedeniyle en zayıf rejim gibi görünen Ürdün'de ise Abdullah kısa bir süre içinde yerini sağlamlaştırmayı başarmıştır. Emir Abdullah tarafından İngiliz desteğiyle yerleştirilen siyasi yapı bazı ufak tefek değişiklikler dışında bugüne kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

Haşimi Hanedanı'nın uzun ömürlü olmasının nedenlerini iki başlık altında ele alabiliriz. Uluslararası nedenlerin başında Ürdün'ün stratejik konumu yer alır. İsrail ile uzun bir sınıra sahip olmasının yanısıra Irak ve Suriye ile komşu olması Ürdün'ü bölgesel dengeler ve dolayısıyla istikrar konusunda önemli bir aktör haline getirmiştir. Bu rolü oynamasına imkan veren ılımlı dış politikası ülkenin kaynak eksikliği ve ekonomik bakımdan dış yardımlara bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik sisteminin devamlılığını sağlayabilmek için Ürdün iki temel kaynaktan gelen desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bunlardan birincisi 1950'lere kadar İngiltere ve daha sonra onun yerini alan ABD'dir. Diğer taraftan Körfez ülkelerinden gelen yardımlar ve bu ülkelerde çalışan Ürdünlüler'in yolladığı kaynak da ülke ekonomisi için önem taşımaktadır. Bu bağımlılık Ürdün dış politikasının bazı dengeleri dikkate almasını zorunlu kılar ve ülkeyi özellikle arabuluculuk faaliyetleri için önemli bir aktör haline getirir. iç politikadan kaynaklanan faktörlere baktığımızda iki unsur ön plana çıkar. Öncelikli olarak ülkenin önemli bir doğal kaynağa sahip olmaması ekonomik bakımdan bir zorluğa neden olsa da siyasi bakımdan istikrarına katkıda bulunmuştur. Paylaşılacak zengin kaynakların yokluğu hem dışardan müdahale ihtimalini, hem de iç politikada çatışmayı azaltmaktadır. Diğer bir faktör ülkenin görece homojen nüfusudur. Her ne kadar geniş bir Filistinli nüfusa sahip olsa da ülkenin büyük ölçüde Sünni Arap olduğunu söyleyebiliriz. Hıristiyanlar ve Kafkas kökenli diğer azınlıklar çok küçük bir orandadır. Bu daha sonra göreceğimiz üzere dinin ön plana çıkmasına imkan tanımakla birlikte ortak bir kimlik de sağlamaktadır.

1 Kökenlerini Hz. Muhammed'in soyuna dayandıran bir diğer Hanedan bugün Fas'ta varlığını sürdürmektedir.

2 Maveria-i Ürdün ve Şark'ül Ürdün olarak geçer.

Bütün bunlara rağmen Ürdün yönetilmesi kolay bir ülke olmaktan uzaktır. Geçtiğimiz doksanyıl boyunca Ürdün'de diğer bölge ülkelerinin yaşadığı çalkantıları yaşamış ama onlardan farklı olarak köklü bir siyasi değişiklik geçirmemiştir. Bunda belki de en önemli rol olarak Haşimi Hanedanı'nın başlangıçta İngiltere desteği ile uygulamaya koyduğu ve daha sonra Kral Hüseyin tarafından sürdürülen akılcı politikaları da dikkate almak gerekir. Özellikle Ürdün'ün kuruluş döneminde merkezi yönetim dışlayıcı ve baskıcı politikalar yerine ülke yönetiminde söz sahibi olacak elit koalisyonunu genişleterek hedefleyerek gücün paylaşımını benimsemiştir. Bu politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan elitler hala iktidarı elinde bulundurmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada 1921 yılında Trans-Ürdün Emirliği'nin oluşturulmasıyla başlayarak bugüne kadar gözlemlenen dört önemli muhalif dalgayı ele alacağım.³ Bu dört dalga kuruluş döneminde iç ve dış kaynaklı direniş hareketleri, Arap milliyetçiliği, Filistinliler ve İslami muhalefettir. Özellikle bu muhalif hareketlerin varlığı sadece ön plana çıktıkları dönemle sınırlı olmadığından ne bu dönemleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkündür, ne de bahsi geçen gruplar arasında etkileşimin varlığı inkar edilebilir. Ancak çalışmanın konusu muhalif dalgalar olduğundan esas odaklanılan her dönemde rejim tarafından en büyük tehdit olarak algılanan muhalif grubun rejimle ilişkileri ve muhalefetin yapısının bölgesel gelişmeler bağlamında değişimidir. Rejim ve o dönemde ön plana çıkan muhalif aktör olmak üzere iki aktör arasındaki ilişkilere odaklanılması muhalif grupların kendi arasındaki ilişkiler ve etkileşimleri bu çalışmanın kapsamı dışında bırakmaktadır. Bundan sonraki bölümlerde öncelikli olarak üç muhalif dalganın ortaya çıkışı ve gelişimi ele alındıktan sonra dördüncü ve şimdilik sonuncu dalgayı oluşturan olan Müslüman Kardeşler ve İslami Hareket Cephesi'nin durumu ele alınacak, rejim performansı değerlendirilecektir.

II. Kuruluş Dönemi

1921 yılında Abdullah yeni oluşturulan Trans-Ürdün Emirliği'nin başına geçtiğinde Haşimi ailesi "İngiliz emperyalizmi'nin diktiği sallantılı bir tahta yerleşen Hicazlı mülteciler" olarak görülmüş ve iktidarlarının çok kısa süreli olacağı düşünülmüştü.⁴ Yapay sınırlara dayanan bir ülke olan Trans-Ürdün'ün nüfusu o yıllarda 250.000 civarındaydı ve bunun yarıya yakını yarı göçebe Bedevi kabilelerinden oluşuyordu.⁵ Büyük ölçüde homojen olan nüfus ağırlıklı olarak Sünni Araplardan oluşmasına rağmen Hıristiyan ve Kafkasyalı azınlıklar da özellikle şehirlerde etkindi. Bu azınlıklar Abdullah'ın yanında yer alan ilk gruplardı. İngiltere'nin de desteğiyle,

3 İngiltere tarafından resmi olarak tanınması iki yıl sonra 1923 yılında imzalanan anlaşmayla olmuştur.

4 Beverly Milton-Edwards – Peter Hinchcliffe, "Abdullah's Jordan: New King, Old Problems", *Middle East Report*, Kış 1999, s. 28-9.

5 Asher Susser, "The Jordanian Monarchy: The Hashemite Success Story", J. Kostiner, der., *Middle east Monarchies: The Challenges of Modernity*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1999, s. 89.

gss

Akademik
Bakış

97

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

merkezi bir otoritenin varlığının ülkeye bir düzen getireceğini ve kendilerini Bedevi kabilelerinin saldırılarından koruyabileceğine inandıklarından azınlık grupları Emir Abdullah yönetimini desteklemişlerdir. Bu dönemde Abdullah'ın yönetimine ülke içinde iki kaynaktan muhalefet vardı. Kırsal kesimde Bedevi kabileler merkezi bir otoritenin İngiliz desteğiyle kendi güç ve bağımsızlıklarını sınırlamaya çalışacağından endişelenmekteydi. Sadece İngiltere'nin varlığına değil Haşimi ailesinin Trans-Ürdün'lü olmamasına da muhalefet etmekteydiler.

Bir diğer muhalefet odağı şehirlerde yaygın olarak görülen Arap milliyetçisi gruplardı. Çoğunluğu yabancı, ağırlıklı olarak Suriye, kökenli olan bu gruplar Birinci Dünya Savaşı öncesinde artmaya başlayan popülerliklerine dayanarak hem İngiliz etkisine hem de monarşiye karşı çıkmış, cumhuriyetçi bir rejim yerleştirmeyi hedeflemişlerdir. Çoğunluğunun Trans-Ürdün kökenli olmaması ve hedeflerinin daha gelenekselci Bedevi kabileleriyle taban tabana zıt olması muhalefetin tek bir cephe olarak birleşmesini engellemiş, rejimin işini kolaylaştırmıştır. Yine bu dönemde Ürdün'deki Haşimi varlığına bir tehdit de dışarıdan, etkilerini kuzeye doğru yaymaya çalışan Vahabilerden kaynaklanmıştır ki bu tehdidin ortadan kaldırılmasında merkezi yönetim değil İngiltere etkili olmuştur. Emir Abdullah'ın yabancı olduğu bir ülkede kısa sürede yönetimini yerleştirmesi ve bir yandan da bu tehditlerle başa çıkmasını mümkün kılan en önemli iki faktör İngiltere'nin sağladığı yoğun destek ve muhalif grupların bölünmüş yapısı olmuştur. Uygulanan politikalar ülke içi dengelerin gözetilmesine, güç paylaşımına, muhalif grupların merkezi yönetime bağımlı kılınmasına ve gerektiğinde güç kullanımına dayanmaktadır. Özellikle gücü paylaşma konusunda gösterilen isteklilik önemli bir rol oynamıştır.

Bedevi kabilelere karşı rejimin politikası iki yönlüdür. Bir taraftan İngiliz subayların kurduğu, eğittiği ve yönettiği Arap Lejyonu kullanılarak kabileler askeri bakımdan yenilgiye uğratılmış, diğer taraftan bazı ayrıcalıklar tanınarak merkezi otoriteye bağlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu özel ayrıcalıklar arasında yarı göçebe kabilelere toprak verilerek yerleşik düzene geçişlerinin desteklenmesi, bürokraside görevler verilmesi, vergi muhalefeti sayılabilir. Emir Abdullah aynı zamanda Bedevi kabilelerin ülkenin gelişiminde oynadığı rolü ve Ürdün'ü diğer bölge devletlerden ayıran kimlikte Bedevi mirasının önemini vurgulamıştır.⁶ Büyük ihtimalle bunlardan daha belirleyici olan bir diğer faktör ise yapılan evliliklerle Haşimi ailesiyle kabileler arasında akrabalık bağları kurulması olmuştur. Aynı zamanda bu kabilelerin savaş gücünden bir Çöl Devriyesi oluşturularak Arap Lejyonu'na entegre edilmiş ve merkezi hükümetin bir aracı haline getirilmiştir. Bu politika iki bakımdan önemlidir. Bir taraftan rejim kendisi için ileride sorun oluşturabilecek bir gücü zayıflatmış ve doğrudan krala sadık olan ordunun bir parçası haline getirmiştir. Diğer taraftan, merkezi yönetimin askeri gücü daha

6 a.g.m., s. 94.

güçlenerek diğer tehditlerle başa çıkabilecek bir düzeye ulaşmıştır. Bu noktada Bedevi kabilelerin muhalefet ettikleri bir Hanedanla akrabalık kurmayı kabul etmelerinin nedenlerine kısaca değinmek gerekir. Bu tercihin iki nedeninden bahsetmek mümkündür. Birincisi Haşimi ailesinin Hz. Muhammed'in soyundan gelmesi ve kurulacak akrabalık bağlarının kabile yönetimlerinin meşruiyetine katkıda bulunacağı inancıdır. Diğer taraftan zaten Arap Lejyonu karşısında yenilgiler alan gruplar bu aile bağlarını merkezi yönetim üzerinde söz sahibi olmanın bir yolu olarak görmüşlerdir.

Arap milliyetçisi ve sol görüşlü gruplar konusunda ise Abdullah daha dolaylı bir yol izlemek zorunda kalmıştır. Bir taraftan bu grupları cumhuriyetçi talepleri nedeniyle kendi iktidarına büyük bir tehdit olarak algılamasına rağmen ülke yönetiminde bürokratik pozisyonları doldurma zorunluluğu bu eğitilmiş bireylerin dışlanmasını imkansız hale getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak 1920'ler ve 1930'ların başlarında bürokraside İngilizler tarafından işgal edilmeyen pozisyonların Trans-Ürdün'lü olup olmamalarına bakılmadan çoğunluğu Arap milliyetçisi olan Araplar tarafından doldurulduğunu görüyoruz. 1930'ların ortalarından itibaren, ülke nüfusunun eğitim düzeyinin artmasıyla bu kadrolar yönetime ideolojik bakımdan daha yakın olan yerli nüfusa kaydırılmış, muhalif gruplar yönetimden dışlanmıştır. Susser'e göre İngilizlerin elinde bulunan kadrolar hesaba katılmadığında, 1930'ların ortalarında bürokratik kadroların yüzde altmış Trans-Ürdün'lü Araplar tarafından kontrol edilmekte, yüzde yedilik bir bölüm Çerkezlerin elinde bulunmakta, sadece yüzde otuzçlük bir kısım hala başka ülkelerden gelen Araplar tarafından kullanılmaktadır.⁷

Bu tablodan çıkan sonuç Emir Abdullah'ın içinde bulunduğu durumun doğurduğu risklerin farkında olması ve en azından kendi konumunu güçlendirene kadar muhalif gruplarla mücadelesinde esnek politikalar izlediğidir. Hiçbir yerel muhalif hareket doğrudan dışlanmamış, ancak rejimin o harekete bağımlılığı ortadan kalktıktan sonra aşamalı olarak soyutlanmıştır. Bu muhalefet dalgasına baktığımızda iki konu ön plana çıkar. Öncelikli olarak muhalefetin tepkisine neden olan İngiliz yardımı aynı zamanda rejimin varlığını sürdürmesinin temel nedenidir. Emir Abdullah ve İngiliz yetkililer politikalarını ne Fransa'nın Suriye'de yaptığı gibi şiddete, ne de Irak'ta gördüğümüz gibi ülke içi bölünmelere dayandırmış, diğer bölge ülkelerinde gördüğümüzden daha ılımlı ve kapsayıcı bir politikayı askeri güçle desteklemişlerdir. Bu dönemin bir diğer özelliği de bugün hala ülke yönetiminde söz sahibi olan elit ittifakının tohumlarının atıldığı yıllar olmasıdır. Haşimi hanedanı Çerkez ve Hıristiyan gruplarla olan bağlarına ülke içindeki ağırlığı daha fazla olan Bedevi kabilelerini eklemekle kalmamış, doğrudan krala sadık bir ordu oluşumuna da bu dönemde başlamıştır. Bu boyutta bir koalisyonun oluşumu rejimin meşruiyet kazanmasını kolaylaştırdığı gibi daha sonraki dönemlerde karşısına çıkacak sorunlarla başa çıkmasını da kolaylaştırmıştır.

7 a.g.m., s. 91.

gost

Akademik
Bakış

99

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

III. Arap Milliyetçiliği

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllar itibarıyla birçok Ortadoğu ülkesi bağımsızlığını kazanmış ve bunların bir bölümünde manda yönetimleri tarafından kurulmuş rejimler sallanmaya başlamıştır. Arap milliyetçisi gruplar bölge için yeni bir oluşum olmamasına rağmen Batılı devletler tarafından oluşturulan monarşilere karşı muhalefette daha fazla ön plana çıkmaya başlamışlardır. Ürdün de bölge genelindeki bu eğilimden etkilenmiş, kuruluş yıllarında öncelikli bir tehdit olarak algılanmayan Arap milliyetçileri rejim tarafından daha dikkatle gözlemlenir hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası artan etkinliklerini açıklarken iki gelişme ön plana çıkar. Savaş öncesinde Ürdün devlet yapısında İngiltere'nin etkisinin daha fazla olmasının bir sonucu olarak sadece rejim için değil aynı zamanda İngiltere'nin çıkarları bakımından da tehdit oluşturduğuna inanılan bu grupların üyeleri kısa sürede tespit edilip devlet mekanizması dışında bırakılıyordu. İngiliz etkisinin azalmaya başlamasıyla bu uygulamanın da devam etmekte birlikte hız kaybettiğini görüyoruz. Bunun bir nedeni Kral'ın Arap dünyasının tepkisinden çekinmesi olabilir. Daha önemli bir faktör ise Ortadoğu genelinde milliyetçi akımların güç kazanmasıdır. Daha önceleri buldukları ülkeyle sınırlı, ideolojik farklılıklar gösteren ve bölünmüş gruplar söz konusuysen, 1950'lerde Mısır'da Nasır'ın ve Irak, Suriye gibi ülkelerde Baas partilerinin⁸ ortaya çıkmaları harekete hem ülke sınırlarını aşan bir lider, hem de ulus-üstü bir örgütlenme imkanı sağlamıştır. Kısa sürede Bağlantısızlar Hareketi'nin de liderlerinden biri haline gelen Nasır'ın emperyalizm karşıtı görüşleri ve politikaları Ürdün gibi bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen Batılı devletlerle yakın ilişkiler içinde olan rejimleri hedef almıştır.

Arap milliyetçiliğinin güç kazanması Ürdün'ün de aralarında bulunduğu muhafazakar rejimler için önemli bir tehdit oluşturmuştur. Bu tehdidin bertaraf edilmesi için iki cepheli bir mücadele gerekmiştir. İç politikada, yaygın olarak baskı uygulanmış, gerektiğinde Müslüman Kardeşler gibi rakip muhafazakar gruplar desteklenmiştir. Ürdün'de milliyetçi ideolojinin büyük çoğunlukla şehirlerle sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu Ürdün'ün geçmişiyle tutarlı olduğu gibi diğer bölge ülkelerinde de gördüğümüz bir eğilimdir. Geçmişten farklı olarak sadece orta sınıflar arasında kalmak yerine Arap milliyetçiliği Nasır'ın popülaritesi sayesinde düşük gelir gruplarına da hitap etmeye başlamıştır. Özellikle Ürdün'de elit koalisyonu oluşturan kabileler, azınlıklar ve toprak sahipleri cumhuriyetçi bir rejim ve toprak reformunu destekleyen bu ideoloji tarafından hedef alındıklarını düşündüklerinden birlik içinde mücadele etmeyi başarmışlardır. Bunun tek istisnası silahlı kuvvetler içindeki bazı kesimler olmuştur. Bunu da diğer ülkelerde milliyetçi ideolojinin iktidara gelmesinde silahlı kuvvetlerin oynadığı önemli role

8 Her ne kadar Baas partileri geleneksel olarak kuruldukları ülkelerin sorunlarına öncelik verse de Arap devletleri arasında daha fazla işbirliği ve devlet yapılarının modernleştirilmesi konularına yaptıkları vurgular muhafazakar rejimler için bir endişe kaynağı oluşturur.

bağlayabiliriz. Her ne kadar Ürdün o dönemde nüfusun büyük ölçüde kırsal kesimde yoğunlaştığı bir ülke olsa da milliyetçi hareketin uluslararası boyutu nedeniyle rejimin sadece ülke içinde aldığı tedbirler yeterli olmaktan uzak kalmıştır.

Uluslararası baskıyı biraz olsun hafifletmek üzere haşimi rejimi iki tür politika benimsemiştir. Öncelikli olarak cumhuriyetçi akımı ve onun bir sonucu olan Arapları tek bir devlet çatısı altında birleştirme çabalarını⁹ dengelemek amacıyla muhafazakar rejimler arasında benzer bir örgütlenme denenmiştir. Şubat 1958'de Irak ve Ürdün'ün katılımlarıyla oluşturulan Arap Federasyonu gevşek bir konfederasyon olmasına rağmen sadece altı ay sürmüş ve aynı yılın Ağustos ayında resmen dağılmıştır. Dengeleme çabalarının başarısız olmasıyla birlikte Kral Hüseyin cumhuriyetçi rejimlerin taleplerinin bir bölümünü karşılayarak yatıştırma yoluna gitmiştir. İngiltere'nin Ürdün üzerindeki etkisi önemli bir eleştiri kaynağı olduğundan 1956'da silahlı kuvvetlerin başında yer alan General John Bagot Glubb ve diğer İngiliz subaylar görevden alınmıştır. İngiltere ile ilişkilere uzun vadede zarar vermesinin yanında bu kadar Arap dünyasında da sadece kısa süreli bir avantaj sağlamıştır. Bu karar ordu içinde genç subayların yükselmesine imkan tanıdığından ülke içinde de olumlu karşılanmıştır. Bir yıldan kısa bir süre sonra 1957'de Nasır'ı örnek alan genç subaylar Başbakan Süleyman el-Nablusi liderliğinde ve Mısır'ın desteğiyle başarısız bir darbe girişiminde bulunmuşlardır.¹⁰ Girişim başarısızlıkla sonuçlanması ülke içinde Kral'ın konumunu sağlamlaştırmakla birlikte uluslararası baskıları hafifletmek için yeni adımlar atmaya zorlamıştır.

Yine 1957'de Kahire'de yapılan Arap Birliği zirvesi öncesinde Ürdün'ün İngiltere ile bağlarını kopartması yönündeki baskılara cevap olarak bunun ancak İngiltere'den sağlanan yıllık finansal desteğin başka kaynaklarca karşılanması halinde mümkün olacağı öne sürülmüş, bunun bir sonucu olarak zirvede Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'nin on yıl boyunca Ürdün'e yılda 35.8 milyon Amerikan doları yardım yapması kararlaştırılmıştır. İngiltere'den aldığı yıllık yardıma son veren Ürdün anlaşmanın uygulamaya konmaması nedeniyle zor durumda kalmıştır.¹¹ Daha sonra 1967 Savaşı sonrasında benzer bir düzenleme uygulamaya konarak savaştan yenilgiyle çıkan Mısır ve Ürdün'ün Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya tarafından Arap dayanışması çerçevesinde desteklenmesi hedeflenmiş ancak Ürdün'ün Filistinli gruplarla 1970-1 yıllarında yaşadığı sorunlar nedeniyle bu düzenleme de uzun ömürlü olmamıştır.¹²

9 1958-1961 yılları arasında varlığını sürdüren Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) Mısır ve Suriye'nin birleşmesinin bir sonucudur. Kuzey Yemen'in katılımıyla BAC'ne paralel olarak daha gevşek bir federasyonu temsil eden Birleşik Arap Devletleri (BAD) ortaya çıkmış ama daha uzun ömürlü olmamıştır. 1961 yılında Suriye'nin ayrılmasından sonra Mısır 1971 yılına kadar BAC olarak anılmaya devam etmiştir.

10 Adeed Dawisha, "Requiem for Arab Nationalism," *Middle East Quarterly*, Kış 2003, s. 25-41.

11 "Hussein's Early Reign," <http://countrystudies.us/jordan/11.htm>, 20. 08. 2010.

12 "The Guerrilla Crisis," <http://countrystudies.us/jordan/11.htm>, 20. 08. 2010.

gss

Akademik
Bakış

101

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

1967 Savaşının Arap ülkeleri bakımından başarısızlıkla sonuçlanması hem Nasır, hem de Arap milliyetçiliğinin popülaritesine önemli bir darbe vurmuştur. Milliyetçi ideolojiyi savunan gruplar ve siyasi partiler birçok Arap ülkesinde olduğu gibi Ürdün'de de varlıklarını sürdürmelerine rağmen buldukları ülkelerdeki rejimler için büyük bir tehdit olmaktan çıkmışlardır.

Arap milliyetçiliğine dayanan muhalif hareketin Ürdün için iki temel sonucundan bahsedebiliriz. Uluslararası ilişkiler bakımından bu dönemin gelişmeleri Ürdün üzerindeki İngiliz etkisinin ABD etkisiyle yer değiştirmesini hızlandırmıştır. Bu İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin bölgedeki rolünün ABD'ye aktarılması sürecinin bir parçası olmakla birlikte sürecin hızını belirleyen Kral Hüseyin üzerinde oluşan cumhuriyetçi baskı olmuştur. İkinci sonuç bir sonraki muhalif dalganın da habercisidir. Arap dayanışmasının bir parçası olma çabalarının ve sınırları içinde yer alan geniş Filistinli nüfusunun bir sonucu olarak Ürdün Filistinli örgütlerin etki ve faaliyetlerinin arttığı bir ülke haline gelmiştir.

IV. Filistinliler

Kuruluş yıllarından itibaren Ürdün'de yoğun bir Filistinli nüfusun varlığından söz etmek mümkündür. Zaman zaman Filistinliler kabinelerde yer almış, Başbakanlığa kadar yükselmişlerdir. Başlangıçta ülke içinde geniş bir azınlık grubuyken zaman içinde çoğunluk haline gelmeleri ve rejim tarafından bir tehdit olarak algılanmalarıyla sonuçlanan sürecin başlangıcı olarak 1948 yılını alabiliriz. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ürdün Arap ülkeleri arasında en düzenli ve deneyimli orduya sahip ülke olarak ön plana çıkmıştır. Bu avantajı 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan önemli kazanımlarla çıkan tek Arap ülkesi olmasını sağlamıştır.¹³ Her ne kadar İsrail'in ortadan kaldırılması hedefine ulaşamamış olsalar da Ürdün Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü ele geçirmeyi başarmış, hem topraklarını önemli ölçüde genişletmiş, hem Kudüs'ün en azından bir bölümünün kontrolüyle sembolik bir başarı kazanmış, hem de çok sayıda Filistinliyi ülkesine dahil etmiştir. Savaş sırasında İsrail işgalinden kaçan Filistinli mültecilere ek olarak işgal edilen bölgelerde yaşayan Filistinliler'in de katılımı Ürdün gibi küçük bir ülkede nüfus dengelerini derinden etkilemeye yetmiştir.

1967 Savaşı ile kazanılan bu toprakların kaybı yeni bir mülteci dalgasına neden olmuştur. Bugün Ürdün'de Birleşmiş Milletler'in verdiği sayılara göre 2.004.795 Filistinli mülteci yaşamakta, bunların 346.830'i mülteci kamplarından hayatlarını sürdürmektedirler.¹⁴ Toplam nüfusu 6.500.000 civarında olan bir ülkede mülteci statüsünde olmayan Filistinliler'in de eklenmesiyle ortaya çok yüksek bir oran çıkmaktadır. 1948 Savaşı'ndan sonra Filistinliler'e vatandaşlık hakkı

13 Mısır da savaş sonucunda Gazze Şeridini kontrolü altına almıştır ama bu Ürdün'ün kazanımlarıyla sınırlandırıldığında oldukça sınırlıdır.

14 "United Nations Agency for Palestinian Refugees - Statistics" <http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=253>, 09. 04. 2011.

verilmiş ve sosyal servislerden faydalanmalarının önü açılmıştır. Ancak verilen bu hak sınırlamalara tabiidir.

Bu değişimin önemini daha iyi kavrayabilmek için egemen elitlerin yapısına bakmak gerekir. Ülke içindeki birçok grup temsil edilmesine rağmen Filistinliler elitlere dahil edilmemişlerdir. Bunun iki nedeninden bahsedebiliriz. Öncelikli olarak Filistinliler özellikle daha muhafazakar Bedevi kabilelerince Doğu Şeria'nın bir parçası değil yabancı olarak algılanmışlardır. İkinci olarak kuruluş yıllarında eğitim seviyeleri görece daha yüksek olduğundan şehirli orta sınıflar arasında yer almış ve Arap milliyetçiliğinde aktif rol oynayarak rejim tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanmışlardır. Uzun zaman muhalif olmalarına rağmen rejim tarafından öncelikli bir tehdit olarak algılanmaları 1960'larda yaşanan bazı gelişmelerin bir sonucudur.

1964 yılında İsrail'e karşı mücadele eden Filistinli örgütlerin temsilcilerinin o dönem Ürdün kontrolünde bulunan Doğu Kudüs'te bir araya gelmesiyle bir şemsiye örgüt olarak ortaya çıkan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) aynı yıl Arap Birliği zirvesinde tanınarak kısa sürede bölgesel politikalarda önemli bir aktör haline gelmiştir. Ürdün de Filistinli nüfusun yoğunluğu düşünüldüğünde FKÖ örgütlenmesinde kilit bir önem kazanmıştır. Hem üye, hem kaynak toplanması çabaları özellikle mülteci kamplarında yoğunlaşmıştır. İkinci önemli gelişme 1967 yenilgisinin ardından 1969 yılında Yaser Arafat'ın FKÖ'nün başına gelmesidir.¹⁵ 1967'deki yenilginin de etkisiyle FKÖ yönteminde köklü değişiklikler yapılmış ve gerilla savaşı temel mücadele aracı olarak benimsenmiştir.¹⁶ Bu kararın ardından Ürdün'ün FKÖ için öneminde artış olduğunu görürüz. İsrail'le paylaştığı uzun sınır nedeniyle Ürdün İsrail'e karşı operasyonların planlanacağı ve daha sonra militanların çekilebileceği bir üs haline gelmeye başlamıştır.

Bu çerçevede Kral Hüseyin başlangıçta FKÖ şemsiyesi altında yer alan örgütlerin koruma ve destek taleplerine olumlu yanıt vermiştir. Bu tercihin arkasında büyük ihtimalle Filistin Davası'na destek vermemesi halinde diğer Arap ülkelerinden gelecek yardımların azalması ve Ürdün üzerinde zaten var olan baskıların artması endişesi yer almıştır. Orta vadede ise bu karar iki cepheli bir soruna yol açmış, rejimi hem ülke içinde, hem de dış politikada zor durumda bırakmıştır. İçeride FKÖ'nün özellikle mülteci kamplarında artan etkisi rejimin meşruiyetini tehdit etmeye başlamış, sayılara 20.000'i bulan militanların kamplarda vergi toplaması, silahlarıyla rejime alternatif bir güvenlik gücü gibi davranmaları gerilimlere neden olmuştur.¹⁷ Uluslararası alanda ise FKÖ'nün başarılı eylemleri İsrail'in tepkisini çekmiş, Ürdün ile zaten iyi olmayan ilişkilerini daha kötüleştirmiştir. İsrail'in

15 Arafat'tan önce FKÖ liderleri Ahmed Şukeyrî (1964-1967) ve Yahya Hammuda'dır (1967-1969).

16 "The Guerrilla Crisis," <http://countrystudies.us/jordan/11.htm>, 20. 08. 2010.

17 "Jordan Expels the PLO in 1970", http://www.palestinefacts.org/pf_1967to1991_jordan_expel_plo.php, 08.04.2011.

gost

Akademik
Bakış

103

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

Ürdün topraklarındaki gerilla kamplarına karşı saldırılar düzenlemesinin ardından Kral Hüseyin 1968'de mülteci kamplarını silahsızlandırma kararı almak durumunda kalmıştır. Bu kararın ardından Filistinli gruplarla ilk silahlı çatışmalar başlamış ve aralıklarla iki yıl sürdükten sonra 1970 yılında iç savaş düzeyine ulaşmıştır. 6 Eylül 1970'te FKÖ'nün dört yolcu uçağını kaçırarak üçünü kendi kontrollerindeki Kuzey Ürdün'e indirmeleri ve talepleri Avrupa ülkeleri tarafından karşılandıktan sonra uçakları havaya uçurmaları bardağı taşıran son damla olmuştur. Kara Eylül olarak da anılan 1970 yılı Eylül ayında zirve yapan çatışmalarda resmi rakamlara göre 3500 civarında kişi hayatını kaybetmiştir. Diğer kaynaklar sayının 10.000'in üzerinde olduğunu öne sürer. Sonuçta FKÖ Ürdün'ün egemenlik haklarını tanımış ve merkezini Lübnan'a taşımaya kabul etmiştir.

Daha önceki muhalif hareketlerle karşılaştırıldığında bu son dalganın rejim için doğrudan ve açık bir tehdit oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ülke nüfusunun önemli bir kesiminden destek alan silahlı muhalif bir hareketle yabancı ülke desteği olmadan mücadele etmek zorunda kalan rejim yine elit koalisyonun birarada kalmayı başarması sayesinde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Diğer taraftan özellikle uluslararası alanda ödenen bedel oldukça ağır olmuştur. Bir önceki bölümde de belirttiğim üzere rejimin FKÖ'ne karşı benimsediği sert tutum Arap dünyası genelinde tepki çekmiş, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya'dan 1967 yılından beri alınan ekonomik destek sona ermiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak dış yardıma bağımlı olan rejim ABD ile ilişkilerini daha yakınlaştırmak durumunda kalmıştır. İç savaşın ardından Filistinliler arasında iki farklı eğilimin ortaya çıktığını görüyoruz. Bir kısım Kral'ın yanında yer alarak Doğu ve Batı Şeria'nın birleştirilmesini savunurken, Kral'ın Ürdün'deki Filistinliler üzerindeki egemenliğini tanımışlardır. Diğerleri, FKÖ'yü Filistin halkının, self-determinasyon hakkının ve ileride kurulacak devletin tek temsilcisi olarak tanımışlardır.

V. Müslüman Kardeşler Ve İslami Hareket Cephesi

Diğer muhalefet dalgaları gibi İslami muhalefet ve onu temsil eden en önemli iki gruptan biri olan Müslüman Kardeşler'i (MK) ve siyasi kanadını oluşturan İslami Hareket Cephesi'ni (İHC) de bölgesel gelişmeler çerçevesinde ele almak gerekir. Bölge geneline baktığımızda İslami muhalefet hareketlerini iki ayrı gruba ayırmak gerekir. Bir tarafta MK gibi gruplar, diğer tarafta ise cihatçı gruplar yer alır. Birbirleriyle doğrudan bir rekabet içinde olmamalarına rağmen bu gruplar arasında bazı temel farklılıklar vardır. Rubin'e göre üç temel farklılıktan gözlemleyebiliriz.¹⁸ İki grubun devlet kontrolünü ele geçirmek ve toplum desteği kazanmak için benimsedikleri yöntemler önemli ölçüde farklıdır. Aynı zamanda iki grup arasında hedef bakımından da farklılıklar vardır. MK benzeri gruplar kendi hükümetlerini hedef alırken cihatçı gruplar "uzak-düşman" olarak adlandırdıkları Batılı ülkeler

18 Barry Rubin, "Comparing Three Muslim Brotherhoods: Syria, Jordan, Egypt", *The Middle East Review of International Affairs*, XI/2, Haziran 2007, 08 Nisan 2011, <http://meria.idc.ac.il/journal/2007/issue2/jv11no2a8.html>, s. 2.

ve İsrail'i hedef alırlar. Son olarak, cihatçı gruplar daha çok silahlı mücadeleyi benimserken MK benzeri gruplar taktikleri konusunda daha esnektir ve öncelikli olarak toplumsal desteği arttırmaya çalışırlar.

Ürdün MK örgütü daha önce ele aldığımız muhalif hareketlerden hedefleri itibarıyla olmasa bile yöntemleri bakımından ayrılır. Bir sosyal yardım kurumundan siyasi bir örgüte dönüşmesinin ardından MK de diğerleri gibi siyasi rejimi köklü bir şekilde değiştirmeyi hedeflemektedir ama diğerleri bunu güç kullanarak gerçekleştirmeyi denerken MK bugüne kadar rejim tarafından belirlenen siyasi kurallar çerçevesinde hareket ederek sistemi içeriden dönüştürme çabası içinde olmuştur.

Ürdün Müslüman Kardeşler örgütü bölgedeki diğer MK şubeleri gibi¹⁹ başlangıçta kendisini Mısır Müslüman Kardeşler örgütünün bir şubesi olarak görmüştür.²⁰ Bugün ortak bir ideolojiye sahip olmalarına rağmen MK şubelerinin birbirinden bağımsız hareket etmektedir. 1946 yılında Kral Abdullah tarafından kuruluşu onaylanan MK iki yıl sonra 1948 Arap-İsrail Savaşı'na Suriye ve Mısır şubeleriyle birlikte 10.000 askerlik bir birlikle katılmıştır.²¹ İlk yıllarında ağırlıklı olarak sosyal hizmetlere odaklanan grubun rejim tarafından desteklendiği görülmektedir. Bunun iki nedeni vardır.²² İlk neden MK'in rejim için daha büyük endişe kaynağı olan Nasırcı, solcu ve daha radikal gruplara karşı bir denge faktörü olarak kullanılmasıdır. Sadık muhalefet rolünü üstlendiği sürece MK rejim tarafından faydalı bir araç olarak görülmüştür. İkinci neden grubun o dönemdeki liderlerinin ülkenin yönetici elitine dahil ailelerden geliyor olması ve devrimci bir tehdit kaynağı olarak algılanmamalarıdır. Benzer bir durum üyeler için de geçerlidir. 1955 yılına kadar MK'in üyeleri daha çok üst ve orta sınıflardan gelmekte ve sayıları 6000'i bulmaktadır ve bu sayılara gençlik örgütlenmelerinin üyeleri dahil değildir.²³

Zaman içinde faaliyet alanlarının genişlemesiyle birlikte çeşitli sosyal hizmetler sunan MK kurumları 1965 yılında İslami Merkez Topluluğu çerçevesinde biraraya getirilmiş ve siyasete ne kadar dahil olunması gerektiği konusunda örgüt içinde tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır.²⁴ Bir grup siyasete değil dine ağırlık verilmesinin savunurken diğerleri örgütün siyasete daha aktif katılımı gerektiğini

19 Bunun tek istisnası yarı-bağımsız bir yapıya sahip olan Suriye Müslüman Kardeşler örgütüdür.

20 Shmuel Bar, *The Muslim Brotherhood in Jordan*, The Moshe Dayan Center for Middle eastern and African Studies, Haziran 1998, s. 9.

21 a.g.e., s. 11.

22 Glenn E. Robinson, "Defensive Democratization in Jordan", *International Journal of Middle East Studies*, XXX/3, Ağustos 1998, s. 400.

23 Shmuel Bar, *The Muslim Brotherhood in Jordan*, The Moshe Dayan Center for Middle eastern and African Studies, Haziran 1998, s. 15.

24 Nathan J. Brown, *Jordan and Its Islamic Movement: the Limits of Inclusion?*, Carnegie Papers, Middle East Series, Kasım 2006, s. 5.

gost

Akademik
Bakış

105

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

öne sürmüştür. Siyasi faaliyetlerin arttırılmasını savunanların bu tartışmayı kazanmasıyla grubun faaliyet alanlarında yeni bir genişleme gözlemlenir. MK zaman zaman rejimin engelleme çabalarına rağmen dergiler çıkartmaya başlar, meslek örgütlerinin yönetimi için sol gruplarla rekabete girer, üniversite öğrencileri arasında örgütlenir ve seçimlerde bağımsız adaylar göstermeye başlar. Bu yeni faaliyet alanları geleneksel olarak sol grupların ve Arap milliyetçilerinin egemen olduğu alanlar olduğundan MK'in faaliyetlerinin diğer grupları zayıflatması rejim tarafından fazla bir tepkiyle karşılanmamıştır. MK de kendi payına siyasi bir kimlik yaratma sürecinde bile mümkün olduğunca Haşimi yönetimiyle çatışmamaya özen göstermiş, sadık muhalefet rolüne bağlı kalmış ve böylece baskı altında tutulan muhalif grupların dışında kalmayı başarmışlardır. 1967 Savaşı'nın ardından siyasi partiler kapatılmasına rağmen bir sivil toplum kuruluşu olarak sınıflandırılan MK faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.

1970'lerin sonu MK'in siyasi bir aktör olarak ön plana çıkmaya başlamasına işaret eder. Bunun nedenlerini ele alan Al-Khazendar bazı çevresel faktörlere işaret eder.²⁵ Birincisi, her ne kadar rejim İslami olma iddiası öne sürmemiş olsa da Hanedanın Hz. Muhammed'in soyundan gelme iddiası dinin siyasette rol oynamasını meşrulaştırarak dini grupların siyasi faaliyetlerini kabul edilir kılmaktadır. İkincisi, bu döneme kadar ortaya çıkan farklı ideolojilerin mevcut sorunları çözümlenmek veya demokrasi seviyesini arttırmak konusundaki başarısızlıkları çoğu bölge ülkesinde yeni arayışlara neden olmuştur. Üçüncüsü, İran İslam Devrimi'nin başarısı İslamın aranan alternatif olabileceği fikrini doğurmuştur. Dördüncü olarak, İsrail karşısında Arap devletlerinin aldıkları başarısız sonuçlar ve bazı Arap devletlerinin İsrail ile barış sürecine girmeleri bölge çapında Arap gururunu yeniden arttıracak rejimler arayışı yaratır. Beşinci olarak Lübnan iç savaşı döneminde ulaşılan yüksek gelişme hızı enflasyon oranlarını arttırınca özellikle düşük gelir grupları arasında MK'in sosyal faaliyetlerine olan ihtiyaç artmıştır. Son olarak, 1967 sonrasında siyasi partilerin kapatılmasının ardından 1976'da parlamentonun tatil edilmesi siyaseti dernek ve meslek kuruluşlarıyla, MK'in güçlü olduğu alanlarla sınırlı bırakmıştır.

Bu gelişmeler MK'in en azından bir dereceye kadar sadık muhalefetten gerçek muhalefete geçişine işaret eder. Dört gelişme rejimle MK'i karşı karşıya getirmişti. Bunlardan birincisi İslam Devrimi'nin ardından İran'ın yanında yer alan MK'in İran-İrak Savaşı'nda Irak'ı destekleyen Kral Hüseyin yönetimini eleştirmesi. Bir diğeri ise Müslüman Kardeşler yöneticilerinin bir bölümünün Hamas'la kurduğu yakın ilişkiler ve Hamas anayasasının yazılımında oynadıkları aktif roldür. 2006 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali karşısında Ürdün'ün verdiği ılımlı tepki de MK tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir.²⁶ Son olarak 1980'lerin

25 Sami Al-Khazendar, *Jordan and the Palestine Question: The Role of Islamic and Left Forces in Foreign Policy-Making*, Ithaca Press, Berkshire 1997, s. 137-8.

26 Amr Hamzawy – Dina Bishara, *Islamist Movements in the Arab World and the 2006 Lebanon War*,

ortalarından itibaren monarşinin İslami olması ve yasama faaliyetlerinin İslamın prensiplerine uygun olması taleplerinin öne sürmeye başlanması MK'in yükselen bir tehdit olduğu yönünde rejimi ikna etmiş ve örgütün gücünü sınırlandırma çabaları başlamıştır.²⁷ Bu örneklerde de görüldüğü gibi MK-rejim ilişkilerindeki anlaşmazlıklar genellikle bölgesel gelişmeler ve dış politikalarındadır. Bunun nedeni MK'in yakın zamana kadar daha İslami bir yönetim talepleri dışında iç politika konularında rejimi eleştirmemeye gösterdiği özendir.

Bu dönemde artan gerilimler yirmi yıla yakın bir aradan sonra genel seçimlerin yapılmasıyla başlayan liberalleşme/demokratikleşme sürecinde farklı bir boyut kazanmıştır. Schwedler ve Chomiak'ın otoriter sistemlerin neden seçime gittiği yönündeki açıklarken şu nedenleri öne sürerler:²⁸ gerçek bir demokratikleşme çabası; halkın dikkatini diğer krizlerden uzaklaştırmak; dış baskılar; devletin gücünü sergilemek; ve geçmişten gelen bir geleneğin sonucu olarak. Milton-Edwards'a göre ise süreç iç ve dış baskıların bir sonucudur.²⁹ Dışarıda Ürdün'e destek veren ülkeler ve finansal kurumlar verilen desteğin devamı karşılığında siyasi yapının daha demokratikleşmesi ve devlet desteklerinin sınırlandırılması gibi koşullar öne sürmüşlerdir. İçeride ise devam etmekte olan ekonomik kriz ve artan gerilim Kral Hüseyin'i taleplerin en azından bir bölümüne cevap vermek zorunda bırakmıştır.

1950'ler ve 1960'lar boyunca seçimlere bağımsız adaylar aracılığıyla katılan MK hiçbir seçimde dörtten fazla sandalye kazanamamıştı. 1989 yılında uzun bir aradan sonra yapılan seçimlerde çok büyük bir ilerleme kaydetmiştir. MK'in elde ettiği başarı kısmen yaşanan gelişmelerin bir sonucu iken, kısmen MK'in seçime katılan diğer gruplara oranla sahip olduğu örgütlenme avantajından kaynaklanmıştır. Kısa bir süre içinde seçim kararı alınması siyasi partilerin yasak olduğu bir ortamda grupların örgütlenme çabalarını sınırlamış, zaten örgütlü olan gruplara avantaj sağlamıştır. Diğer taraftan Haşimi rejimini destekleyen Bedevi kabilelerinin geleneksel olarak kendilerini destekleyen kırsal bölgelerin dışına çıkma konusunda gösterdikleri isteksizlik aradan geçen yirmi yılda nüfusu hızla artmış olan şehirlerde İslamcı adayları neredeyse rakipsiz bırakmıştır.

MK'in daha sonraki seçimlerde bu başarıyı tekrarlaması mümkün olmamıştır ama bunu örgüte verilen destekte bir azalmaya bağlamak yanlış olur. Bunun nedenlerinden birisi 1992'de siyasi partilerin yeniden açılması olarak görülmekle birlikte Ürdün'de siyasi partilerin gelişiminin çok yavaş olması

Carnegie Papers, Middle east Series, Kasım 2006, s. 10-2.

27 Ellen Lust-Okar, "Divided They Rule: The Management and Manipulation of Political Opposition", *Comparative Politics*, XXXVI/2, Ocak 2004, s. 168.

28 Jillian Schwedler – Larissa Chomiak, "And the Winner Is...: Authoritarian Elections in the Arab World", *Middle East Report*, XXIII/8, Bahar 2006, s. 238.

29 Beverly Milton-Edwards, "Façade Democracy and Jordan", *British Journal of Middle Eastern Studies*, XX/2, 1993, s. 193-4.

gss

Akademik
Bakış

107

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

MK'e rakip olacak düzeye ulaşmalarını engellemiştir. Buna rağmen siyasi partilerin yeniden açılması MK'ı zor bir tercih yapmak zorunda bırakmıştır. Örgütün diğer partilerle bir tutulması ve daha önce var olmayan sınırlamalara tabi olması anlamına gelen partileşme aynı zamanda finansal desteğini Körfez ülkelerinden alan MK'ın artık dış destek alamayacağı anlamına da gelmiştir.³⁰ Partileşmeyerek seçimlere bağımsız adaylar aracılığıyla katılmak ise diğer partiler karşısında bir dezavantaj oluşturabilirdi. MK bu ikilemden bir orta yol benimseyerek çıkmıştır. 1992 yılında oluşturulan İslami Hareket Cephesi (İHC) MK'ın siyasi kanadı olmakla birlikte hiçbir kurumsal bağa sahip değildir. Böylece MK siyasi partilere getirilen sıkı kısıtlamaların kapsamı dışında kalırken ileride siyasi partilerin yeniden kapatılması halinde varlığını sürdürmeye devam edebilecektir.

İHC diğer birçok İslami siyasi grupta görmediğimiz bazı özelliklere sahiptir.³¹ Öncelikli olarak ne MK, ne de İHC karizmatik liderler etrafında örgütlenmiş gruplar değildir. Bunun yanı sıra liderlerinin hiçbirisi görev başında hayatını kaybetmemiş, görevden ayrılmaları ya görev sürelerinin sona ermesiyle, ya da tabandan gelen baskılar sonucunda istifayla olmuştur. Lider seviyesindeki bu demokratik yaklaşım iç yapıda da gözlemlenebilir. Örneğin, seçimlere katılma gibi önemli kararlar bütün parti üyelerinin katıldığı oylamalarla alınmakta, adaylar yerel düzeyde belirlenip merkeze bildirilmektedir. Böyle bir yapıda görüş ayrılıklarının varlığı doğal karşılanmalıdır. Çoğu İslamcı grup gibi İHC içinde de iki farklı gruba bölünmüş durumdadır. Genel olarak bu bölünmeler bu tarz örgütlerin marjinalliğe yakın ve sınırlı bir etkiye sahip olmasının nedenidir.³² Güvercinler ve şahinler veya merkez kanat ve Hamas kanadı olarak adlandırılan bu bölünmeyi Brown üç boyutta ele alır:³³ Ürdün'ün siyasi sistemi; İslamın rolü; ve Filistin.

Ürdün'ün siyasi sistemi bakımından ele aldığımızda bir taraftan İHC'nin siyasi rolüne, diğer taraftan ise rejimin meşruiyeti konusunu ele almak gerekir. Güvercinler olarak adlandırılan grup Haşimi rejiminin meşruiyetini tanıırken İHC'nin sadık muhalefet rolünü üstlenmesi gerektiğini ve bunun bir sonucu olarak sistemin kuralları ne kadar aleyhlerine olursa olsun siyasi sürece katılmaları gerektiğini savunur. Diğer uçta yer alan şahinler mevcut rejimin meşruiyetini tanınamalarının yanı sıra iktidara gelmelerini engellemek amacıyla hazırlanmış bir sistemi de reddetmektedirler.

İslamın toplum ve siyasette oynayacağı role gelince tartışma Ürdün'ün

30 Rex Brynen, "The Politics of Monarchical Liberalism: Jordan", B Korany vd., der., *Political Liberalization and Democratization in the Arab World: Volume 2 Comparative Experiences*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998, s. 75.

31 Nathan J. Brown, *Jordan and Its Islamic Movement: the Limits of Inclusion?*, Carnegie Papers, Middle East Series, Kasım 2006, s. 11.

32 Marina Ottaway – Amr Hamzawy, *Islamists in Politics: The Dynamics of Participation*, Carnegie Papers, Middle East Series, Kasım 2008, s. 17.

33 Nathan J. Brown, *Jordan and Its Islamic Movement: the Limits of Inclusion?*, Carnegie Papers, Middle East Series, Kasım 2006, s. 8.

daha İslami bir yapıya bürünmesine duyulan ihtiyaçtan çok bu sürecin ne hızda gerçekleşmesi gerektiği üzerinedir. Güvercinler tabanın eğitilmesi ve tabandan gelen talepler sonucunda bu değişimin başlaması gerektiğini savunurken şahinler şeriatın en kısa sürede benimsenmesine dayanan tepeden inmece bir yaklaşımı savunurlar.

Son olarak Filistin konusunda iki grup da Filistin mücadelesine destek ve Ürdün ile İsrail arasındaki barış sürecinin engellenmesi konularında hemfikir olmakla birlikte Hamas ile ilişkiler söz konusu olunca birbirlerinden ayrılırlar. Hamas'la daha yakın ilişkiler kurulmasını savunan şahinler Filistin mücadelesine aktif katılımın gerekliliğini öne sürmektedir.

1989 yılından sonra yapılan seçimlerde görüldüğü gibi İHC'nin parlamentoda etkinliği hızla azalmıştır. Bu gelişme partinin halk desteğinin azalmasından değil gücünü sınırlamak amacıyla rejimin aldığı tedbirlerin bir sonucudur. Özellikle 1993 yılında kabul edilen "Basın Yayın Yasası" hükümet karşıtı yayınlara kısıtlamalar getirerek propaganda faaliyetlerini zorlaştırmaktadır. 1997 yılında yapılan bazı ek düzenlemelerle yasa daha katı bir hale gelmiştir.

Basına getirilen kısıtlamalardan daha önemlisi 1993 seçimleri öncesinde seçim sisteminde yapılan değişikliklerdir. Daha önce her seçmen iki oy kullanabiliyorken bu sayı bire indirilmiştir. İlk bakışta basit bir düzenleme gibi görünen bu değişiklik seçim sonuçlarına köklü bir etki yapmıştır. Eski sistemde seçmenler genelde oylarından birisini kendi kabilelerini temsil eden adaylara kullanırken ikinci oylarıyla ideolojik tercihler yapabilmekteydi. Bu esneklik 1989 parlamentosunda ideolojik grupların (İslamcılar ve sol gruplar) yüksek oranda temsiline imkan tanımış ama tek oy sistemine geçilmesiyle benzer sonuçlar almak çok zorlaşmıştır.³⁴ Seçimlerle ilgili bir diğer sorun ise seçim bölgelerinin belirlenmesindedir. Rejim kendisini destekleyen kırsal bölgelerin parlamentoda daha fazla temsil edilmesini sağlamak için seçim bölgelerinde sık sık değişikliklere girmektedir. 2010 yılında uygulamaya konan ve her seçim bölgesini alt bölgelere ayıran karmaşık sistem de bu çabaların bir sonucu olarak görülmektedir.

Sistemle ilgili eleştiriler iki seçimin (1997 ve 2010) İHC tarafından boykot edilmesi ve hükümetlerle gittikçe artan bir şekilde karşı karşıya gelinmesi sonucunu doğurmuştur. İlişkilerde gittikçe artan bu gerilim MK ve İHC'nin artık rejim tarafından bir tehdit olarak algılandığının ve gelecekte iki tarafın da daha sertleşebileceğini göstermektedir.

VI.Sonuç

Ürdün'ün geçmiş deneyimlerine baktığımızda gözlemlenen bu muhalif dalga'nın Ürdün'ün daha önce karşılaştıklarından çok farklı olduğudur. İlk, ve belki en temel, farklılık diğer bütün muhalif hareketlerde rejimin güç kullanılarak devrilmesi

34 Glenn E. Robinson, "Defensive Democratization in Jordan", *International Journal of Middle East Studies*, XXX/3, Ağustos 1998, s. 397.

gss

Akademik
Bakış

109

Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

gerçek bir olasılıkken, MK/İHC şimdiye kadar bu tür bir olasılığı akla getirecek bir davranıştan kaçınmışlardır. Siyasi sistemin kuralları ne kadar aleyhlerine olursa olsun hedefledikleri değişimi sistemin içinde kalarak gerçekleştirmeye çalışmaları rejimin de onlara karşı doğrudan baskı uygulamasını zorlaştırmakta ve dolaylı, aynı zamanda daha az etkili, yöntemler kullanmaya zorlamaktadır. Bunun daha ne kadar başarılı olacağını öngörmek zor olmakla birlikte rejim açısından uzun vadede sürdürülebilir bir durum olmadığı açıktır.

Bir diğer fark muhalefetin hedefidir. Bugüne kadar rejim varlığını sürdürmesini elit koalisyonunu bir arada tutarak başarmıştır. Genel olarak çıkarları örtüşen bu grup her konuda aynı görüşlere sahip değildir. Daha önceki muhalif hareketlerin en büyük şanssızlığı benimsedikleri ideolojilerle bu grupların tamamını karşılarına almış olmalarıdır. MK ise dini ideolojisi ile yönetici elitlerin daha muhafazakar kesimlerine hitap edebilecek bir konumdadır. Böylece ileride Doğu Şeria kabilelerinden destek alması olası görünmektedir. Özellikle kırsal bölgelerden göç alan şehirlerde MK'in etkin olması ve kabile bağlarının şehir yaşamında zayıflama eğilimi göstermesi bu olasılığı destekleyici gelişmelerdir. Şimdilik bunun önündeki tek engel MK/İHC'nin Filistinli üyelerinin ağırlıkta olması ve Hamas ile kurduğu yakın ilişki gibi görünmektedir. Örgütün Filistinliler tarafından bu derece desteklenmesi ve Filistin konularında gösterdiği hassasiyetin ise iki nedeni vardır. Öncelikli neden Ürdün MK örgütü 1948 Savaşı'nın ardından Batı ve Doğu Şeria şubelerinin birleşmesiyle ortaya çıkmış olmasıdır. Yani örgüt üyelerinin başlangıç üyelerinin en azından yarısı Filistinlidir. İkinci olarak 1970 yılında yaşananların ardından Ürdün'de muhalif siyaset yapmak isteyen Filistinliler için tek seçenek etnik kimliklerini değil dini kimliklerini ön plana çıkartmak olmuştur. Bu sebeple MK/İHC Filistinli nüfusun kendini ifadesi için önem kazanmıştır.

Üçüncü ve son fark ise muhalif cephenin genişleme potansiyelidir. Geçmişte rejimin devamı ne kadar yönetici koalisyonu bir arada tutmaya dayandıysa aynı ölçüde muhalif grupların bölünmüşlüğünden de faydalanmıştır. MK/İHC özellikle dış politika konularında diğer muhalif gruplarla ortak hareket etme becerisi sergilemektedir. Bunun bir örneği sol gruplarla birlikte 1995 yılında oluşturulan ve İsrail ile ilişkilerin normalleştirilmesini engellemeye yönelik "Normalleşme Karşıtı Komite"dir.³⁵ İç politikada ise 1997 seçimlerinin boykot kampanyasında liderlik rolünü üstlenmişlerdir.

Bütün bunlar dikkate alındığında MK/İHC'nin kendilerinden önceki gruplara göre başarı şansının daha yüksek olduğu sonucuna varabiliriz ama bu eksik bir değerlendirme olur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Ürdün bölge dengeleri bakımından önemli bir ülke olduğundan Ürdün'deki gelişmeler diğer ülkeler için önem taşır. İslamcı bir iktidar Ürdün'ün tüm komşuları için olduğu gibi bölge dışı ülkeler için de sorun doğurabilir. Bugüne kadarki muhalif hareketlerin

35 Ellen Lust-Okar, "Divided They Rule: The Management and Manipulation of Political Opposition", *Comparative Politics*, XXXVI/2, Ocak 2004, s. 171.

iki temel özelliğinden söz edebiliriz. Hepsi yönetici elitleri oluşturan grupları birbirine yakınlaştırmış ve Ürdün'ün Batı'ya bağımlılığını arttırmışlardır. Her ne kadar ilk özellik geçerli gibi görünmüyor olsa da, MK/İHC'den tehdit algılayan rejimin Batı'da destek araması muhtemeldir. Özellikle Ortadoğu barış süreci açısından önemli bir aktör olan Ürdün'e ABD'nin yaklaşımı önem taşımaktadır. Özellikle son dönemde Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere baktığımızda Mısır, Yemen, Bahreyn ve Suudi Arabistan'da ABD'nin müttefiklerini halkın taleplerine cevap vermeleri konusunda fazla baskı altına almadığını görmekteyiz. Benzer bir tutum şu ana kadar fazla büyük bir halk hareketi ile karşılaşmayan Ürdün'de benimsenirse rejim tarafından muhalefetin bastırılmaya çalışılması sonucunu doğurabilir ki, bu uzun vadede bir hata olur.

Haşimi rejiminin uzun vadede bu muhalif dalgayı da başarıyla atlatabilmek için uygulaması gereken iki temel politika vardır. Bir taraftan halkın özellikle ekonomik taleplerine mümkün olduğunca cevap vermeye çalışarak sosyal hizmetler konusunda düşük gelir gruplarının bağımlılığını MK yönetimindeki kurumlardan devlete çevirmeye çalışmalıdır. Ülkenin yaşadığı ekonomik zorluklar dikkate alındığında bunu başarmak için gerekli kaynak dışarıdan gelmelidir. Diğer taraftan bugüne kadar uygulanan denge politikasının sürdürülmesi gerekmektedir. Özellikle merkeze yakın siyasi partilerin güçlendirilmesi sistem içinde bir denge yaratabilir. Rejim açısından baktığımızda bunların kısa vadede gerçekleştirilebilecek politikalar olmaması umut verici olmaktan uzaktır.

Ek: 1

Tablo – 1: Müslüman Kardeşler / İslami Hareket Cephesi Seçim Performansı

Yıl	Toplam sandalye sayısı	Gösterilen aday sayısı	Kazanılan sandalye
1954	40		4
1957	40		4
1963	40		2
1967	60		2
1984 (Ara Seçim)	8		3
1989	80	29	22
1993	80	36	16
1997	80	Seçim boykot edildi	
2003	110	30	18
2007	110	22	6
2010	110	Seçim boykot edildi	

gost

Akademik
Bakış

111
Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011

Kaynaklar

- AL-KHAZENDAR Sami, *Jordan and the Palestine Question: The Role of Islamic and Left Forces in Foreign Policy-Making*, Ithaca Press, Berkshire 1997.
- BAR Shmuel, *The Muslim Brotherhood in Jordan*, The Moshe Dayan Center for Middle eastern and African Studies, Haziran 1998.
- BROWN Nathan J., *Jordan and Its Islamic Movement: the Limits of Inclusion?*, Carnegie Papers, Middle East Series, Kasım 2006.
- DAWISHA Adeed, "Requiem for Arab Nationalism," *Middle East Quarterly*, Kış 2003, s. 25-41.
- HAMZAWY Amr – Dina Bishara, *Islamist Movements in the Arab World and the 2006 Lebanon War*, Carnegie Papers, Middle east Series, Kasım 2006.
- "Hussein's Early Reign," <http://countrystudies.us/jordan/11.htm>, 20. 08. 2010.
- "Jordan Expels the PLO in 1970", http://www.palestinefacts.org/pf_1967to1991_jordan_expel_plo.php, 08.04.2011.
- KORANY Baghat vd., *Political Liberalization and Democratization in the Arab World: Volume 2 Comparative Experiences*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998.
- KOSTINER Joseph, *Middle East Monarchies: The Challenge of Modeernity*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2000.
- LUST-OKAR Ellen, "Divided They Rule: The Management and Manipulation of Political Opposition", *Comparative Politics*, XXXVI/2, Ocak 2004, s. 159-179.
- MILTON-EDWARDS Beverly, "Façade Democracy and Jordan", *British Journal of Middle Eastern Studies*, XX/2, 1993, s. 191-203.
- MILTON-EDWARDS Beverly – Peter Hinchcliffe, "Abdullah's Jordan: New King, Old Problems", *Middle East Report*, Kış 1999, s. 28-31.
- OTTAWAY Marina – Amr Hamzawy, *Islamists in Politics: The Dynamics of Participation*, Carnegie Papers, Middle East Series, Kasım 2008.
- ROBINSON Glenn E., "Defensive Democratization in Jordan", *International Journal of Middle East Studies*, XXX/3, Ağustos 1998, s. 387-410.
- RUBIN Barry, "Comparing Three Muslim Brotherhoods: Syria, Jordan, Egypt", *The Middle East Review of International Affairs*, XI/2, Haziran 2007, 08 Nisan 2011, <http://meria.idc.ac.il/journal/2007/issue2/jv11no2a8.html>.
- SCHWEDLER Jillian – Larissa Chomiak, "And the Winner Is...: Authoritarian Elections in the Arab World", *Middle East Report*, XXIII/8, Bahar 2006, s. 12-19.
- "The Guerrilla Crisis," <http://countrystudies.us/jordan/11.htm>, 20. 08. 2010.
- "United Nations Agency for Palestinian Refugees - Statistics" <http://www.unrwa.org/etemplate.php?id=253>, 09. 04. 2011.

Goş

Akademik
Bakış

112
Cilt 4 Sayı 8
Yaz 2011